

תוכן העניינים

7

פתח דבר

1. בדידותו של הכוהן הגדול ביום הכיפורים

א. בדידותו של הכוהן הגדול ביום הכיפורים ב. אליהו הנביא ג. משה רבנו
ד. היחיד והציבור ה. הכוהן הגדול ו. מסורת בדינו מאבותינו

2. צדוקי אחד... ושתי פנים לו

א. הקטרה כמעשה הצדוקים ב. נוסח אחר לאותו סיפור ג. מעשים ומניעיהם
ד. פרשנות סובייקטיבית למעשים ה. שתי הפרשנויות למעשה הצדוקי ו. להפוך
את החטא למצווה ז. פרצופו האמיתי של הצדוקי ח. סיכום

3. שעיר לה' או שעיר לעזאזל?

4. עלה תאנה וכותנות עור

א. הכחשה ב. הסבה ג. הקדשה ד. עור ואור

5. החטא המתפשט והתשובה המתרחבת

א. שלוש שאלות ב. חטא עכן ג. מהחברה ליחיד - עגלה ערופה וחטא עכן
ד. מהיחיד לחברה - החוטא ומשפחתו ה. החוטא ועצמו ו. חטא הדור
ז. תקומת הדור

6. הממד האחר של הרחמים

א. כפרה בלי תשובה ב. החידה שבספר יונה ג. שתי גישות פרשניות ד. זיהוי
שלוש עשרה המידות ה. הממד האחר של הרחמים ו. תשובת אלוהים ליונה
ז. כפרה כמתנת חיים

7. אין הדבר תלוי אלא בי

א. סופו הקשה של רבי אלעזר בן דורדיא ב. רבי אלעזר האדם ג. רגע של
תפנית ומשבר ד. הפנייה אל הטבע ה. שני דגמים של חז"ל ו. סיפור אחר ז. שני
חוטאים - שתי דרכי תשובה

8. כיצד נעלם הסוס?

א. שלוש שאלות ב. החטא וכפרתו בהיבט פסיכולוגי ג. החטא ועונשו בהיבט
משפטי ד. היתרונות בגישה המשפטית ה. האיזון בין הגישות ו. ובימינו...

פתח דבר

הדרשה היא יצירה תרבותית-יהודית ייחודית, שבהיקף ענייניה כל קשת היצירה שבארון הספרים היהודי. לרשותו של הדרשן עומדים: הלכה ואגדה, תנ"ך ומדרש, ספרות ושירה, מסורת ומודרנה. הדרשה רב-תחומית ואין דיסציפלינה או תחום הנותרים מחוץ לגבולותיה: היא עוברת מפשט לדרש, מדיון הלכתי לניתוח ספרותי, מהשוואה מדעית של נוסחאות לחידושים למדניים, מחשיבה אנליטית לחוויה אנושית שורשית. תכניה חובקים עולם: הגות תאורטית והתייחסות עכשווית, השקפת עולם ומוסר, תאולוגיה ופסיכולוגיה, יחיד וחברה, העם היהודי והאנושות, אדם וטבע - כולם מסתופפים בצל כנפיה, ורעיונותיה ומקורותיה נארגים יחד ליצירה המיועדת לעורר את המחשבה ולחדדה, לחנך ולרומם.

אף שדרשות ניתנות בהזדמנויות רבות, מסורת היא בישראל שפעמיים בשנה דורשים בציבור דרשות מיוחדות: בשבת שובה (השבת שבין ראש השנה ליום הכיפורים) ובשבת הגדול (השבת שלפני חג הפסח). כתלמיד ב"ישיבה יוניברסיטי" בניו-יורק אני זוכר את האלפים שזרמו מכל קצווי ארצות-הברית לשמוע את דרשת התשובה של רבי ומורי הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל. זה היה מעמד מרשים: במשך כשלוש שעות ישבנו דרוכים והאזנו לדבריו והתכנים המאלפים חדרו ללבנו. בכל שנה יצאנו מהדרשה טעונים נושאים רבים למחשבה על משמעותה של תקופת הימים הנוראים שהיינו מצויים בעיצומה. חלק מדבריו של הרב סולובייצ'יק פורסמו בספרו "על התשובה", בעריכתו של פנחס פלאי ז"ל.

במשך שנים רבות זכיתי לדרוש שתי דרשות אלו בכל

9. אברח ממך - אליך

167

א. התנגשות רגשות בראש השנה ב. החיפוש הנואש אחר אלוהים ג. דרשו ה' בהימצאו ד. מלכויות ה. זיכרונות ו. שופרות ז. העולם הרוחני ולימוד התורה בימינו ח. רמז מסיפורי הבריאה

10. מטיפול שטחי לטיפול שורש

189

א. שאלות על מבנה "הלכות תשובה" ב. האם יש דפוס לחטאים? ג. חטא ידבעם ד. התשובה מדעות רעות ה. בחירה חופשית ו. ה"שה" ו"בעל התשובה" ז. הזדמנות אחרונה

11. ויותר יעקב לבדו

211

א. פגישה לא צפויה ב. "וירא" - הפחד וההתמודדות עמו ג. "ויצר לו" - החרדה וההתמודדות עמה ד. זיכרון העבר ה. חלום ומציאות ו. המאבק

12. שני ימים ששינו את העולם

229

א. החטא ועונשו ב. אהרן ומעשה העגל ג. העגל ועבודת המקדש ד. הרב והמתרגם - מנהיגות משה ואהרן ה. ימים גורליים ו. שישה עשר בתמוז ז. העגל אשר עשה אהרן ח. ראש חודש ניסן ט. האוהב הוא המכפר

13. החטא וכפרתו

257

א. אדם הראשון ב. חטא קין וכפרתו ג. חטא העגל וכפרתו ד. היומרה להבין את התכנית האלוהית ה. כפרה והבחירה בחיים

14. להיפרד ולהתחיל מחדש

279

א. לוחות שבורים ב. כעסים ג. הבשורה הקשה ד. בדרך חזרה: עם ישראל ה. בדרך חזרה: אלוהים ו. הניצחון ז. התחדשות

15. אתה נותן יד לפושעים

299

א. החטא והתלות ב. הגאולה מבדידות ומחירה ג. התלות כמקור לרוחניות ד. חטא או "חטא" ה. לפרוץ את המעגל ו. נעילה

16. הבירה דולקת - האדם מחפש משמעות

313

א. מתבוננת הנכונה - גישת הרמב"ם ב. מלחמה בשגרה - גישת ה"שפת אמת" ג. סדר עולמי חדש - גישה שלישית ד. שלושה חיפושים-מסלולים אל האלוהים ה. דרשו את האדם בהמצאות ה'

שנה בבית הכנסת "אהל נחמה" בירושלים. פעלתי על פי המסורת שלרבי ומורי ליצור יצירה מקורית שתהיה בעלת משמעות אמיתית. קהל מאזיניי חד הבנה ועמוק מחשבה ועל כן יגעתו שבועות רבים על הכנת הדרשות בכוחותיי הצנועים שחנני ה'. זה זמן-מה מפצירים בי כמה ממנהיגי הקהילה לפרסם את דבריי. תחילה היססתי, אולם לאחר פנייתם של בניי ובנותיי החלטתי לנסות ולהעלותם על הכתב, ראשונה את דרשות שבת שובה. הספר שלפניכם הוא פרי הניסיון זה. ספר זה כולל את עשרת המאמרים שנכללו בהוצאה הראשונה בתוספת של שישה מאמרים, דרשות שניתנו לאחר הוצאת המהדורה הקודמת.

העברת הדרשות למאמרים כתובים אינה קלה, שכן בכך נפסד אותו קשר מיוחד של קול, מראה ושפת הגוף שבין הדובר וקהל מאזיניו, ומורא התקופה של ימים נוראים קשה להבעה. ניסיתי ככל יכולתי לשמר את עוצמתו של המעמד, ויסולח לי אם לא עלתה בידי לעשות את הבלתי אפשרי.

המאמרים נפתחים בדרך כלל בהצגת חידה, אשר מוצאת את פתרונה ההגותי בסוף המאמר אחרי מסע ארוך, ולעתים נפתל ומורכב. יש ביניהם המסתיימים בסימן קריאה, ויש - בסימן שאלה. כל מאמר הוא אפוא חידה מובנית ורצוי לקרוא אותו בשלמותו.

למרות המבנה הכללי המשותף שונים המאמרים זה מזה בתוכנם ובסגנונם הלימודי. יש מאמרים המנתחים טקסטים שלמים ומציעים פרשנות חדשה להבנתם: מאמר 6 מציע פירוש לספר יונה, מאמר 7 מנתח סיפור מדרשי על רבי אלעזר בן דורדיא מזווית ראייה ערכית-מוסרית, מאמר 10 מציע דרך להבין את המבנה של

עשרת הפרקים שבהלכות תשובה של הרמב"ם ומאמר 16 מציע שלושה פירושים למדרש אחד.

מאמרים רבים נפתחים בשאלות הלכתיות בנושאים הקשורים בעבודה המיוחדת בבית המקדש ביום הכיפורים (1,2,3,4,5,6). יש כאן ניסיון לגלות תפיסות יסוד העומדות מאחורי שאלות אלו, דווקא מתוך קטעים הלכתיים הנראים כבלתי רלוונטיים לעניינים של הגות.

גם פרשיות וסיפורים מן התנ"ך זוכים לניתוח המקרבים לענייני עשרת ימי תשובה. סיפורי בריחת אליהו הנביא (1), המתחים שבין יוסף ואחיו (2), יחסו של יעקב ליצחק אביו (3), חטא אדם בגן עדן (4, ו-15), ומרד ירבעם בן נבט (10), כולם נידונים מנקודת מוצא של ניסיון לרדת לעומק הבנת תפקוד האדם, אשר נברא בצלם אלוהים ועומד מול אתגרים קשים; לעתים מצליח לעתים נכשל, אך תמיד מתעמת עם חולשותיו האנושיות.

יש מאמרים המתייחסים בעקיפין לשאלות חברתיות וחינוכיות ובהם כאלה המגיבים ישירות לבעיות עכשוויות: מאמר 3 הוא תגובה להסכם אוסלו, מאמר 5 - לממדים הדוניסטיים של החברה המערבית-ישראלית, מאמרים 8 ו-9 מתייחסים למצוקות של הנוער הדתי ומאמר 13 להתנתקות.

תודתי מסורה לאלו אשר עזרו בהכנת הספר: לדקלה אברבנל, לנינה אברשטיין, לרחלי נעים ולילך צור. תודה מיוחדת נתונה לאישתי, פייגי, אשר קראה את הדרשות והעירה עליהן בדקדקנות. תקוותי היא שדבריי יחדרו ללבבות הקוראים כחודה של מחט.

המבנה המרכזי של המהפכה הוא המעבר ממצב של אי-יציבות כלכלית ופוליטית למצב של יציבות ופיתוח. המעבר הזה מתבצע באמצעות שני שלבים עיקריים: שלב ראשון של רפורמות כלכליות ושלב שני של רפורמות פוליטיות. בשלב הראשון, מתבצעת רפורמת המיסוי, שנועדה להפחית את המעורבות הממשלתית במשק, ולהגדיל את היעילות הכלכלית. בשלב השני, מתבצעת רפורמת מערכת המשפט, שנועדה להבטיח את יציבות המערכת הפוליטית, ולהגדיל את האמינות של הממשלה. המעבר הזה מתבצע באמצעות שני שלבים עיקריים: שלב ראשון של רפורמות כלכליות ושלב שני של רפורמות פוליטיות. בשלב הראשון, מתבצעת רפורמת המיסוי, שנועדה להפחית את המעורבות הממשלתית במשק, ולהגדיל את היעילות הכלכלית. בשלב השני, מתבצעת רפורמת מערכת המשפט, שנועדה להבטיח את יציבות המערכת הפוליטית, ולהגדיל את האמינות של הממשלה.

המעבר הזה מתבצע באמצעות שני שלבים עיקריים: שלב ראשון של רפורמות כלכליות ושלב שני של רפורמות פוליטיות. בשלב הראשון, מתבצעת רפורמת המיסוי, שנועדה להפחית את המעורבות הממשלתית במשק, ולהגדיל את היעילות הכלכלית. בשלב השני, מתבצעת רפורמת מערכת המשפט, שנועדה להבטיח את יציבות המערכת הפוליטית, ולהגדיל את האמינות של הממשלה.

1

בדידותו של הכוהן הגדול ביום הכיפורים

תש"ן

בית המקדש בירושלים היה מקדשו היחיד של עם ישראל והמקום היחיד לעבוד לאלוהים ולהקריב לו קרבנות, לפיכך משך אליו המוני מקריבים, מתפללים ומבקרים. אמנם הכניסה למקדש עצמו היתה אסורה לזרים (להבדיל מכוהנים), אולם בחצר בית המקדש הסתופף המון רב, במיוחד בחגים.

בערב פסח, למשל, היה הקהל רב כל-כך עד כי קרבן הפסח נשחט בשלוש כיתות. המשנה מתארת שיטה להנעת הקהל העצום שבאו למקדש להקריב את קרבן החג:

"הַפֶּסַח נִשְׁחַט בְּשֵׁלֹשׁ כִּתּוֹת... וְנִכְנְסָה כֶּת הָרִאשׁוֹנָה, נִתְמַלְאָת הָעֶזְרָה, נַעֲלוּ דִלְתוֹת הָעֶזְרָה... יֵצְתָה כֶּת רִאשׁוֹנָה, וְנִכְנְסָה כֶּת שְׁנִיָּה. יֵצְתָה שְׁנִיָּה, וְנִכְנְסָה שְׁלִישִׁית".

(משנה פסחים ה ה – ז)

המשנה גם מספרת שבחגים, בניגוד לימים רגילים שבהם תרמו את המזבח (הרימו את הדשן המצטבר על המזבח כהכנה לעבודה) סמוך לעלות השחר, היו מקדימים ומכניסים את המזבח באמצע הלילה בשל העומס הצפוי.

"בְּכָל יוֹם תּוֹרְמִין אֶת הַמִּזְבֵּחַ בְּקִרְיַת הַגָּבֶר [עלות השחר] או סמוך לו, בֵּין לַפְּנִי בֵּין לְאַחֲרָיו; בְּיוֹם הַכַּפֻּרִים – מִחֲצוֹת [הלילה], וּבְרִגְלִים – מֵאַשְׁמוֹרֶה הָרִאשׁוֹנָה [השליש הראשון של הלילה]".

(משנה יומא א ח)

תיאור זה נתמך בכתבי יוספוס פלביוס המספר על הגעתם של המונים:

"בהגיע חג המצות אשר אנו מכנים פסח, הכהנים היו נוהגים לפתוח את שערי המקדש אחרי חצות".

(יוספוס פלביוס, קדמוניות היהודים 19.2.29)

וכן ביום הכיפורים, שבו עבודת המקדש מגיעה לשיאה, הגיע קהל מוקדם כדי לצפות בעבודתו המיוחדת של הכוהן הגדול ביום הקדוש והנורא:

"וְלֹא הָיְתָה קִרְיַת הַגָּבֶר מְגַעַת, עַד שֶׁהָיְתָה עֶזְרָה מְלֵאָה מִיִּשְׂרָאֵל".

(משנה יומא שם)

א. בדידותו של הכוהן הגדול ביום הכיפורים

על רקע ההתקהלות הרבה בחצר המקדש ביום הכיפורים, בולטת התנהגותו של הכוהן הגדול, שעיקר עבודתו ביום קדוש זה נעשה ביחידות, לפניי ולפנים, באין איש במחיצתו, גם לא כוהן אחר. התורה מצווה:

"וְכָל אָדָם לֹא יִהְיֶה בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבָאוּ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד יֵצְאוּ וְכַפֵּר בַּעֲדוֹ וּבַעֲדֵי בֵיתוֹ וּבַעֲדֵי כָל קֹהֶל יִשְׂרָאֵל".

(ויקרא טז יז)

אם כן, לעבודת יום הכיפורים דין מיוחד: כשהכוהן הגדול נכנס לתוך המקדש לכפר בקודש, להזות את הדם ולהקטיר את הקטורת, אסור לאדם אחר להתלוות אליו. על אף הלכה זו מספר המדרש סיפור על "מלווה" מיוחד שהיה לכוהן הגדול שמעון הצדיק בימי הבית השני:

"בַּשָּׁנָה שְׁמִית בָּהּ שָׁמְעוֹן הַצַּדִּיק, אָמַר לָהֶם: בַּשָּׁנָה זוֹ הוּא [אני] מֵת.

אָמְרוּ לוֹ: מִנֵּין אַתָּה יוֹדֵעַ?

אָמַר לָהֶם: בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה הָיָה זָקֵן אֶחָד לְבוּשׁ לְבָנִים וּמַעוּטָף לְבָנִים נִכְנֵס עָמִי וְיֵצֵא עָמִי. שָׁנָה זוֹ נִכְנֵס עָמִי, וְלֹא יֵצֵא עָמִי".

(ויקרא רבה כא יב)

התלמוד הירושלמי תוהה על סיפור זה:

"בְּעוֹן קַמְיָה [שאלו לפני] רַבִּי אֲבָהוּ: וְהָא פְּתִיב "וְכָל אָדָם לֹא יִהְיֶה בְּאֶהֱל מוֹעֵד בְּבֹאֵו לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ עַד צִאתוֹ – אֲפִילוֹ אוֹתָן שְׁכִתוֹב בְּהֵן יוֹדְמוֹת פְּנִיָּהֶם פְּנִי אָדָם [מלאכים] לֹא יִהְיוּ בְּאֶהֱל מוֹעֵד! אָמַר לְהוֹן [להם]: מָה אָמַר לִי דִתְּהוֹ בְּרִנֵּשׁ [שהיה מלאך בדמות בן אדם] אֲנִי אוֹמֵר: הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיָּה!"

(ירושלמי יומא ה ג)

דיון זה שבין רבי אבהו ותלמידיו תמוה: והלוא "לא ניתנה התורה למלאכי השרת"! ההלכה איננה מחייבת מלאכים. אם כן במה דנים רבי אבהו ותלמידיו?

רבי ומורי הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל הציג בשם אביו, הרב משה סולובייצ'יק זצ"ל, הגדרה מדויקת להלכה, אשר מסבירה את הדיון בין רבי אבהו ותלמידיו ואף מתארת את עבודת המקדש ביום הכיפורים מזווית ראייה מעניינת. לדעתו אין בפסוק שלעיל איסור על כוהנים להיכנס אל המקדש בשעת עבודת הכוהן הגדול. כניסתם אמנם אסורה, אולם הסיבה לכך אחרת לגמרי: הראשונים קובעים ככלל שאסור לכוהנים להיכנס לקודש או לקודש הקודשים שלא בשעת העבודה או שלא לצורך (רמב"ם, הלכות ביאת המקדש ב ב); אבל ביום הכיפורים חל דין אחר, המיוחד ליום זה, והוא **שעבודת היום חייבת להיעשות בהיות הכוהן הגדול לבדו**. הקושי שבנוכחותו של המלאך, בשעה ששמעון הצדיק ביצע את עבודת יום הכיפורים, אינו נעוץ במלאך עצמו, שכן זה אינו חייב במצוות, אלא בדרישה שהכוהן הגדול יעבוד את עבודת יום הכיפורים כשהוא יחיד. הכוהן הגדול נדרש להיפרד מאחיו הכוהנים ומהעם

כולו בעת העבודה הרגישה והחשובה ביותר בשנה.

עניין זה דורש בירור. והלוא עבודת יום הכיפורים מטרתה להביא כפרה לכל עם ישראל כולו, כדברי הפסוק שלעיל: "וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל!" (ויקרא טז יז). למה אפוא הדרישה שכוהן, העובד במקדש במטרה להביא כפרה לעם ישראל, יתנתק מעמו בשעת העבודה? אדרבה, בדומה לתפילה, שלה מעמד מיוחד דווקא בציבור, היה אפשר לצפות שהכוהן הגדול יהיה עם עמו ברגעים אלו. משמעותה של הלכה זו תתברר על-ידי השוואתה לניתוק דומה שנדרש משתי דמויות בולטות בתנ"ך, אליהו הנביא ומשה רבנו.

ב. אליהו הנביא

הדגם לדמותו של הבודד והמתבודד בתנ"ך הוא, בלי ספק, אליהו הנביא. הוא מתפרץ לבמת ההיסטוריה ומתגלה כדמות סוערת וכנביא זעם. הוא מופיע מיד לאחר תיאור החטאים הרבים והנוראים של המלך אחאב בלי שהוזכר כלל קודם לכן. כבר בפסוק הראשון של הצגת אליהו הנביא בספר מלכים הוא מתואר כבעל אופי קיצוני:

"וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם הַתְּשִׁבִי מִתְּשִׁבִי גִלְעָד אֶל אַחָאָב חֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לֹא דְבָרִי".

(מלכים א יז א)

בפסוק זה אפשר להבחין בשלושה מאפיינים ייחודיים של הנביא. הראשון הוא שאליהו הנביא אינו מנסה להוכיח את החברה על חטאיה, להדריך את אנשיה בדרכי התשובה ולתקן את עיוותיה, אלא מיד גוזר את עונשה; שלא כמו

הנביאים האחרים, הנשלחים להחזיר את עם ישראל למוטב באמצעות דברי מוסר, נבואות ואזהרות. המאפיין השני הוא שבניגוד לחבריו הנביאים, יש בידי אליהו כוח אדיר. הוא אינו מנבא את העתיד, אלא קובע את העתיד, יש לו שליטה מוחלטת על הגשם. שתי תכונות אלו מתמזגות יחד לכוח הרסני: בידי הנביא המפתח להורדת הגשם, והוא מנצל אותו ומנחית סבל איום על החברה כולה – רשע וצדיק, אנשים נשים וטף, אדם ובהמה. המאפיין השלישי של אליהו הנביא העולה מפסוק זה הוא כוח עמידתו כבודד אל מול החברה כולה. "כי אם לפי דברי", כאומר: כולם יסבלו, כולם יתענו, והייסורים, הסבל והמוות של החברה כולה יהיו תלויים באדם אחד בלבד – בי, אליהו הנביא, הניצב בעקשנות, כמעט באכזריות, מול כל האחרים.

למאפיין האחרון של אליהו, היותו יחיד מול ציבור, יש ביטוי חריף בהמשך הסיפור. פעמיים מתנתק אליהו מן הציבור ובורח למדבר. בפעם הראשונה אין הכתוב מנמק את בריחתו, אולם דומה, שהסיבה היא, שמהלך עצירת הגשמים שלו לא תרם לפופולריות שלו בשומרון. אלוהים מצווה עליו, "...ונסתרת בנחל כרית אשר על פני הירדן" (שם ג). בפעם השנייה, אחרי איומה של איזבל "כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם [נביאי הבעל שנהרגו]", אליהו נמלט: "ויילך על נפשו..." (שם יט ב–ג). בשני המקרים שמירה על ביטחונו האישי נראית כסיבה לבריחתו; הוא נס על נפשו. אולם מתחת להסבר נגלה זה נחשף בהמשך ההסבר הנסתר, העמוק – אליהו בורח ממניעים פנימיים הקשורים לחויית האלוהים שלו.

ההסבר העמוק הזה מתברר לאחר השוואה מדוקדקת בין שתי הבריחות. שני הסיפורים הם שני שלבים בתהליך

התנתקותו של אליהו מן החברה ואף מן המציאות. זאת נגלה בשלושה מרכיבים בסיפורי הבריחות: מקום המסתור, התנאים הפיזיים והקשר עם העולם הסובב.

1. מקום המסתור: בבריחתו הראשונה אליהו מסתתר "בנחל כרית אשר על פני הירדן" (שם יז ג). מקום זה אינו רחוק כל-כך מהשומרון, משם נמלט; נוסף על כך, כיוון שנחל כרית הוא נחל איתן, יש להניח שלא רחוק ממנו היה יישוב כלשהו. לא כן בבריחה השנייה; במקרה זה התנתקותו של אליהו מקצינה, בשלושה שלבים: בתחילה הוא בורח אל העיר באר שבע אשר בגבול הנגב, אחר כך למדבר ואחר כך לעומק המדבר, לחר חורב (שם יט ג–ח).

2. התנאים הפיזיים: בבריחתו הראשונה סועד אליהו סעודת מלכים: הוא מתחבא בנחל איתן "...אשר על פני הירדן" (שם יז ג), ומקבל שירותי מזון מהירים ויעילים מהעורבים, אשר "...מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה" (שם ו). ואולם בבריחתו השנייה אליהו עובר מעיר בקצה המדבר, שבה מצוי כל הדרוש לו, אל מדבר שבו מלאך נותן לו אוכל דל ועלוב: "עגת רצפים וצפחת מים..." (שם יט ו), ומשם, בלי שיבוא מזון נוסף אל פיו, הוא רץ "בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב" (שם ח).

3. הקשר עם העולם הסובב: בבריחתו הראשונה, למרות בדידותו, יש לאליהו קשר רצוף כלשהו עם העולם בזכות העורבים, המבקרים אותו בוקר וערב ומביאים לו מזון (שם יז ו). בבריחתו השנייה עובר אליהו מהעיר באר שבע שבה שהה עם נערו (שם יט ג), אל המדבר שבו יש לו קשר עם מלאך בלבד (שם ה), ולבסוף מגיע אל הר חורב, ושם הוא לבדו עם האלוהים.

כל הפרטים הללו מצביעים על כך, שאליהו יוצא למסע של התנתקות והתבודדות. המניע החיצוני הוא ביטחונו האישי, אך בתוכו פנימה רוחשות ציפיות אחרות לגמרי: אליהו קוטע במתכוון את קשריו עם הציבור, מתרחק מן הציוויליזציה והחברה וצועד לקראת יעדו האמיתי: שאיפה לחוות התגלות אלוהית.

בעיני אליהו ניתוק הוא שלב הכרחי לפני ההתגלות. הבדידות היא מהלך קריטי לקראת יצירת הקשר המסתורי והנשגב הזה, ולפיכך על אליהו לצעוד לעומק הישימון, שם גם מגעו עם החי והצומח יהיה מזערי. תחושה זו תיאר מחבר ספר תהילים במילים, "אלי אתה אשחרך, צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים" (תהילים סג ב). הישימון משקף מצב נפשי שהאדם חייב לשאוף אליו, אם רצונו לפגוש את האל. במדבר אין הסחת דעת, האדם גלמוד שם ומרגיש את לבדיותו. אין הוא משתף אחרים בעולמו, אין הוא בוטח באיש זולתו; הוא תלוי באלוהים באופן מוחלט ומחכה ליצירת הקשר עמו.

אליהו הנביא, היוצא לעומק המדבר בחורב כדי לזכות בקרבת בוראו, ציפה שיתקבל בשמחה ובכבוד – שהרי הוא עבד אלוהים הנאמן, אשר עומד כחומה בצורה מול העם החוטא ותובע את עלבון אלוהים ומכניע את כל נביאי השקר. אמנם אלוהים מקבל את פניו, אך אומר לו:

"וַיָּבֹא שָׁם אֶל הַמַּעְרָה וַיֵּלֶן שָׁם וְהָיָה דְּבַר ה' אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לָּךְ פֶּה אֱלֹהִי?"

(מלכים א יט ט)

למרבה הפלא אלוהים תוקף את אליהו ושואלו מה מעשיו בחורב לבדו, הרי מקומו אינו שם אלא עם העם! אליהו

נדהם, ובקריאתו המפורסמת מצדיק את מעשהו בביטחון:

"וַיֹּאמֶר קָנָא קְנֵאתִי לַה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְוֹתֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֶב וְאֹתָר אֲנִי לְבָדִי וַיִּבְקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ."

(שם י)

במקום לענות לאלוהים מוציאו אל ההר. לפני אליהו עוברת הרוח, "ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים..." (שם יא) – אבל אלוהים איננו ברוח זו! לאחריה עוברת סערת רעש ואחריה סופת אש – ואלוהים עדיין איננו! רק בסוף הוא מופיע ב"קול דממה דקה" (שם יב), ושוב פונה אל אליהו בשאלה: "...מה לך פה אליהו?" (שם יג). ובמקום להבין את המסר אליהו עומד בעקשנותו וחוזר על הכרזתו, "קנא קנאתי לה'..." (שם יד).

אליהו הנביא קיווה לזכות לראות את פני ה'. בדידותו במדבר והשממה שב"ארץ ציה ועיף בלי מים" היו חיוניים למסעו. הוא אמנם זכה למילוי משאלתו, אולם בדרך שונה מציפיותיו בתכלית השינוי.

ג. משה רבנו

קשה לקרוא את סיפורי אליהו הנביא ולא להבחין בהקבלות הרבות בינם לבין סיפור משה רבנו בהר סיני מאות שנים לפני כן. חז"ל אמרו ש"אליהו תלמידו של משה" (סוטה יג א), ובמקום אחר אף הציגו רשימה ארוכה של אפיונים, מבני לשון ומעשים המשותפים לשתי הדמויות (פסיקתא רבתי פרק ד). אין זה המקום להציג השוואה מלאה בין הדמויות ולעמוד על כל משמעויותיה. מה שחשוב לצורך מאמר זה הוא, שגם משה עלה לראות את פני ה' בהר